

ROGER CASEMENT

RELATÍV FOGALOM hazafiság és hazaárulás; valakire bitófarhat ma itt és szobrot emelhetnek számára holnap ott. „Bölcs ember nem veszi szájába azt aszót: áruló“, írta 1916-ban Bernard Shaw. „Az, aki hazájának függetlenségéért küzd, lehet tudatlan vagy szánalomraméltó örült, de nem áruló és honfitársai soha sem fogják annak tekinteni. Azok a Sinn Fein önkéntesek, férfiak és asszonyok, kik hazájukért küzdöttek, éppen olyan híven haltak meg érte, mint azok az angol katonák, akik Flandriában pusztultak el hazájukért.“ Miss Cavellt a németek föbe lőtték, mint árulót s az angolok szobrot emeltek neki Brüsszelben; Bormsot halálra ítélték a belgák s tíz évi fogság után ma ünnepelt hőse a flamandoknak.

Csodálatosan bánt a sors, írja Denis Gwynn „Roger Casement élete és halála“ című könyvében, Casement emlékével.¹ „Ha két évvel előbb, a világháború hajnalán halt volna meg, ma is úgy emlékeznének reá, s az iskoláskönyvek úgy írnának róla, mint aki felfedte a rab-szolgák helyzetét és a vele járó rettenetességeket... De két évvel később határtalan szolgálatait elfeledték s neve a ‚hazaárulóval‘ vált szinonimmá és Casement ma úgy ismeretes és úgy emlékeznek reá vissza, mint a brit birodalom leghirhedtebb,árulójára.“

Megrendítő történet az, amit könyvében Denis Gwynn beszél el Roger Casement életéről és haláláról.

ROGER CASEMENT, egy sugár, magas, feketehajú irlandi, 1864 szeptemberében ulsteri protestáns családból született Sandycoveban, Dublinban. Középiskoláit Balymenában végezte s közigazgatási szolgálatba készült, de ezzel a tervével felhagyott, egy hajózási vállalatba lépett és Afrikába utazott.

Ez az első utazása teljesen tűzbe hozta képzelőtehetségét s mikor visszatért, leküzdhetetlen vágyat érzett, hogy részt vegyen valami afrikai expedícióban, melyek abban az időben, Liwingstone és Stanley utazásai óta, napirenden és nagyon népszerűek voltak. Sikerült és bejutott az amerikai Sanford tábornok expedíciójába.

Két éve múlt akkor, hogy II. Leopold belga király, kit akkor még mint önzetlen filantrópot ismert a világ, a nagyhatalmak beleegyezésével megalapította és alkotmánnyal ruházta fel a „Független Congó Államot“, hogy előmozdítsa a kultúrát, kereskedelmet és minden más civilizatorius és humánus törekvést Afrikában.

¹ Denis Gwynn: The Life and Death of Roger Casement. (London, Jonathan Cape, 1931.)

Mikor Casement a Sanford expedícióval behatolt Afrikába, még látta, hogy miképpen él még első anarchisztikus, idilli stádiumában a fekete bennszülött s vesz örömmel részt a fehér emberrel való cserekereskedésben, cserél gyémántot és elefántcsontot tarka gyöngyért és kopott esernyőért. Látta, hogy a fehér ember hogyan gazdagodik meg legvadabb álmait túlhaladó mértékben, vagy falnak fel közülök sokakat leopárdok és krokodilusok, vagy pusztulnak el az afrikai nap forróságától és a mocsarak maláriájában. Egy beláthatatlan jövő fejlődés primitív kezdeteinek tapasztalataival tért vissza Casement a fehér világba s lépett most már az angol gyarmati szolgálatba. A kormány Afrikába küldte s mint konzul működött sokfelé, végül a francia és belga Congóban, ahol visszatértek teméntelenül megváltozott viszonyokat talált.

Az eltelt évek alatt a „szabad állam“, amely Leopold király gondjaira bízott, mindjobban a király személyes monopóliumává vált, amelyből az uralkodó és vállalatai szemérmetlenül hatalmas jövedelmeket húztak. A bennszülötteket elviselhetetlenül terhes adókkal sújtották; európaiak drága koncessziókat kaptak, amelyeknek lukratívá tétele céljából kegyetlenül kihasználták a bennszülötteket s olyan helyzetben dolgoztatták őket, amely a legrosszabb és legkegyetlenebb rabszolgasággal ért fel. „Látta mindenki, hogy a koncessziós társaságok és a kiváló uralkodó egyetlen célja az volt, hogy kifossa a területeket, tekintet nélkül arra, hogy mennyire teszik tönkre a terület természeti gazdagságát, vagy mi lesz a bennszülöttek sorsa, akiket rabszolgákká tettek.“ Néger férfiak, asszonyok és gyermekek szárai és ezrei pusztultak el a kegyetlen bánásmód miatt; tömlöcbe zárva haltak éhen, vagy lötték le őket menekülés közben. Mindennek híre kelt már előbb Európában és a felháborodás oly nagy volt, hogy az angol kormány jegyzéket intézett a belga kormányhoz a dologban, de az szarkasztikusán válaszolt és megjegyezte, hogy jobb ha Anglia nem elegyedik a dologba, mert ő sem bánik jobban gyarmatai népével s őt is elégszer érhetné szemrehányás. A provokáló jegyzékre az angol külügyminiszter egyelőre nem válaszolt, hanem megbízta Casementet, hogy tanulmányozza az állapotokat a helyszínen.

MIKOR CASEMENT MEGKEZDTE VIZSGÁLATÁT, már egészen megváltozott világba ért, ahhoz képest, mint amilyent azelőtt tizenöt évvel látott a Congóban. A folyókon gőzhajók úsztak, partjain állami és magánépületek, raktárak emelkedtek, kórházak épültek s hatalmas gazdasági tevékenység nyoma látszott mindenfelé. De mindez csak a fehér ember hasznát és kényelmét volt hivatva szolgálni. A bennszülöttek számára más elbánás volt kimérve.

„Mikor meglátogattam azt a három vályogviskót, — írta az angol külügyminiszterhez intézett jelentésében — melyek a bennszülöttek számára szolgáltak kórházzal s amelyeknek alig volt szalmafedele, tizenhét alvó-betegségben szenvedő feketét találtam, férfit és nőt egy halomban, elképzelhetetlen piszokban. Legtöbbjük a földön feküdt, néhány az ajtó előtt az udvaron; egy nő közvetlenül jövelem előtt önkívületi állapotban a tűzbe esett és összeégette magát... Mind a tizenhét beteg végét járta s mikor két nap múlva visszajöttem, egyik az udvar közepén feküdt holtan az afrikai égető napon...“^c

Ennél a halálnál is rettenetesebb volt azonban az élők szenvedése. Casement nagy földet járt be, hogy tanúbizonyságot gyűjtsön a belgák kegyetlenségéről; de eljárása sok és nagy nehézségbe ütközött, mert nyomában voltak a hivatalnokok s a feketék nem mertek őszintén panaszkodni. Végre eljutott egy nagy néger településhez, amelyen magának Leopold királynak a birtokairól elmenekült bennszülöttek ütöttek tanyát, távol a belga közigazgatástól s itt végre talált embereket, akik félelem nélkül mertek beszélni.

Miért hagyták el otthonukat? kérdezte Casement tőlük. A feketék elbeszélték, hogy a fehér emberek teméntelen kaucsukot kívánnak tőlük, emberfelettien dolgoztatják a rengetegekben, ütik, verik, éhez-
tetik őket; főnökeiket felakasztották, őket ezrével gyilkolják vagy pusztulnak el az elviselhetetlen munkában.

Ilyen panaszok hangoztak a végtelenségig. Casement végigjárta a Congó államot elejétől végig s mindenütt ugyanazokat a rettenetessegeket találta s ugyanazokat a panaszokat hallotta. „Ez nem lehet igaz!” írta újra és újra naplójába, amint hallotta a panaszokat és jött rá újra és újra, hogy igazak. Egy helyen halomszámra talált koponyákat és csontvázakat s a bennszülöttek elmondták, hogy a fehérek olyan vérfürdőt rendeztek ott, hogy nem bírták a holtakat eltemetni. Ott, ahol tizenöt évvel azelőtt szerették a fehér embert, ahol nem féltek tőle és örömmel kereskedtek vele, ma féltek tőle és gyűlölték őt. Ahol akkor hatalmas, egészséges, ép feketékkel találkozott, most elsorvadt, levágott kezű emberek és asszonyok tettek tanúságot a belga civilizáció terjesztéséről.

Casement több hónapi vizsgálat után távozott és elkészítette jelentését az angol kormány számára. A jelentést Lord Lansdown elküldte a belga kormánynak és az európai udvaroknál lévő angol követeknek. Hogy további sorsa mi lett, azzal nekünk nem szükséges törődni: minket most nem a belgák dolga, a congói négerek szenvedése, hanem Casementnek, ennek a nagyszívű embernek a sorsa érdekel.

JELENTÉSE UTÁN CASEMENT nem tért vissza Afrikába, hanem pár évi nyugalom után az angol kormány kinevezte Brazíliába, előbb Parába, utóbb Rio de Janeiróba főkonzulnak. Elérte a legmagasabb rangot a konzuli szolgálatban, az angol érdekek egyik legfontosabb pontján.

1907 decemberében foglalta el állomását Párában, ahonnan a nagy óceáni hajók hagyják el a világ legnagyobb folyójának, az Amazonnak torkolatát, Európa felé indulva. Amint telt az idő, Casement rájött, hogy itt éppen olyan állapot van szeme előtt, mint az, amit Leopold király birodalmában látott. Itt is kaucsuktermelés folyt Peru és Columbia határán s itt is történeteket hallott, amelyek élénken emlékeztették a congói kegyetlenségekre, indiánok rabszolgaságáról, lemészárlásáról. Újságcikkek, pamfletok, beszédek szövege került eléje, melyek ezekről szóltak s parancsolóan követelték a közbelépést. Amint látta a nagy hajókat lesiklani az Amazonon hatalmas kaucsukrakományokkal, lelkében felmerültek a múltban látott rettenetességek és érezte, hogy valamit tennie kell.

1910 nyarán az angol kormány hivatalosan megbízta, hogy indítson vizsgálatot a Putumayo-vidéki kaucsukmunkások dolgában. E cikkben nincs értelme, hogy ezzel a vizsgálattal is részletesen foglalkozzam. Ami nyomorúságot és rettenetességet talált Casement az afrikai négek között, ugyanolyant talált a putumayói indiánok között. Amennyi részvétellel és felháborodással foglalkozott a congói feketék szenvedésével, ugyanazzal vizsgálta meg a vörösbőrűek nyomorúságát is.

1910 decemberében tért vissza Londonba és adta át jelentését Sir Edward Greynek, az akkori külügyminiszternek.

Azután következtek a szokásos diplomáciai játékok, amit Casement már félrevonulva, egy kis angol faluból nézett végig. Itt kapta Sir Edward szívélyes levelét, melyben tudtára adta, hogy a király „knight-hooddal“ ruházta fel és ezentúl „Sir“ Roger és báró lesz.

A következő évben a kormány közzétette a jelentést és Európa és Amerika közvéleményét a felháborodás vihára seprte végig. De Sir Roger ezt már alig látta. „Magányosan“, — írja Gwynn — „tönkretett egészséggel, amit ekvatori missziójának köszönhetett, tragikus, pusztuló alakként jelent meg barátai előtt, akik e szomorú hónapokban felkeresték. Sovány, arca beesett és halovány lett. Nem tudott menekülni azoknak a rettenetes küzdelmeknek emlékeitől, melyeket egyedül vívott meg. Még nem volt ötven éves, de nyilvánvaló volt, hogy nem fog sokáig élni...“ Mint régi énjének kísértete menekült a konzuli szolgálatból s tért vissza ismét szülőföldjére, Irlandba, a csendes völgyek közé, kis birtokára, saját ír népe közé.

MIÓTA CASEMENT ELHAGYTA SZÜLŐFÖLDJÉT, az ír nép politikai gondolkozásában és helyzetében óriási változás ment végbe. Az évtizedes küzdelmek, Parnell politikája, megtermették gyümölcsüket: alig volt ír ember, akinek meggyőződése ne lett volna, hogy Irland üdve csak az állam függetlensége, önálló ír parlament útján érhető el. De a liberálisokban történt csalódás, akik home rulet ígértek, de nem adtak, lidércnyomásként ült az egész nemzetben. A vezetők, Redmonddal élükön, arra a meggyőződésre jutottak, hogy home rule csak egy európai konflagráció nyomán érhető el s a közvélemény ebben az időben úgy Angliában, mint Irlandban már telítve volt egy európai háború lehetőségével.

Casement, amint egészsége lassanként helyreállt és összeszedte magát, szívvel-lélekkel beledobta magát az ír politikába, amely mindelebbé formát öltött az ulsteri agitáció miatt. Maga előtt látta a bekövetkező vihart, a háború kitörését 1915-re számította. De mi lesz? Létrejön-e az előtt az önkormányzat? Hogyan oldódik meg a területi kérdés? Mi lesz Ulsterrel? Polgárháború tör ki? S mi lesz egy európai háború befolyása az ír kérdésre?

Casement meggyőződése volt, hogy Ulster nem fogadja el a home rulet és Irland ellen támad. Carsonék agitációja mindnagyobb mérvet öltött, az ulsteriek nyíltan és a kormány elnézése mellett fegyverkeztek. Irland függetlensége csak egy európai háború útján érhető el és Casement fontolgatta, hogy mitévő legyen Irland, ha

kitört a háború? John Mitchell axiómája forgott fejében: „England’s difficulty is Ireland’s opportunity“, Anglia baja, Irland alkalmas Az „Irish Review”-be cikket írt:

„Meg fogom mutatni“, írta, „hogy Irland, távol attól, hogy osztozzék a szerencsétlenségben, ami Angliát szükségképpen éri, ha egy nagyhatalom legyőzi, inkább kedvező helyzetbe jut.

Egy német győzelem Anglia felett nevezetes változást okozna Irlandra nézve és éppen nem hiszem, hogy csapás lenne reá. Ellenkezőleg, Anglia veresége nagy előnyére szolgálna Írlandnak.“

„Hogy Írlandot“, folytatja cikkét, „ha Angliától fegyveres erővel Németországhoz csatolnák, a németek rosszul kormányoznák, nem gondolható el. Ellenkezőleg: Németország legkiválóbb katonai, stratégiai, kereskedelmi és pénzügyi emberei törekednének, hogy biztosítsák a föld és a nép szellemének meghódítását és bölcsen fejlesztve egy ilyen értékes birtokot, növelt jóléttel és kiváló közigazgatással törekednének a népet a nagy változással kibékíteni.

Lehet-e azt állítani, hogy Anglia leglucidusabb intervallumaiban is Irlandba vitte volna legjobb törekvéseit, leghatékosabb embereit és legmagasabb szándékait?“

De Casement ideálja mégis nem német gyarmattá süllyesztett Irland, hanem független, neutralizált állam volt, egy atlanti Hollandia, tengeri Belgium. Geográfiai fekvésénél fogva Irland egyedül elfogadható államjogi helyzete csak egy önálló államé lehet, függetlenségének nemzetközi garanciájával.

Az ELLENTÉT katolikus Irland és protestáns Ulster között folyton nőtt, a polgárháború kikerülhetetlennek látszott. 1914 februárjában Casement egy fiatal barátjának ezt írta: „Bízunk magunkban, biztassunk mindenkit, hogy legyen készen a küzdelemre; hogy becsülje többre a halált a becstelenségnél, hogy legyen készen inkább a halálra, mint a szolgaságra. Én szerzek fegyvert, ötvenezret, csak ember legyen elég“.

Közben, egy véletlen folytán, — amelynek részleteit felesleges, hogy elmondjam — összeköttetésbe került német körökkel, Ballinnal s míg egyfelől az ír felkelés szervezése mindjobban haladt előre, másfelől Casement a német körök érdeklődését is iparkodott az ír mozgalom számára megnyerni. Irland és Ulster készült a polgárháborúra.

1914 július elején Casement az Egyesült Államokba indult, részben, hogy az amerikai íreket felvilágosítsa és révükön fegyvert szerezzen, részben, hogy összeköttetésbe lépjen a washingtoni német nagykövettel. Hajóraszállásáról naplójába ezt írta:

„Még egy írlandi sem követ el mindennap árulást, különösen nem olyan, aki tisztességgel és kitüntetéssel szolgálta királyát. Lynch¹ árulása személyes árulás volt, — az enyém előre megfontolt, kigondolt árulás, nem egy magánszemélyé, hanem egy emlékezni tudó népképviselőé.“

Az amerikai szervezkedésre azonban Casementnek nem volt ideje. Tartott pár beszédet az íreknek, egy fegyverszállítmány meg is érkezett Irland partjaira, de pár nap múlva kitört a világháború, előbb, mint Casement várta: az ír felkelésnek különösen diplomáciai vonatkozása nem volt kellően megszerveve.

¹ Lynch a búr háborúban a búrok oldalán az angolok ellen harcolt.

A háború kitörésekor hazulról rettenetes csalódás érte. Az angol parlamentben felállt Redmond, az írek vezére, és az ír nép nevében kijelentette, hogy a nép lojális az angolokkal szemben s szívvel-lélekkel az angol ügy, az antant hatalmak mellé áll Németország ellen. Casement ekkor asztala mellé ült New-Yorkban s nyílt levelet írt az ír néphez, amely amerikai lapokban és a dublini „Irish Independent”-ben jelent meg. Levelében kifejtette, hogy az ír népnek semmi köze az angolok háborújához:

Írlandnak semmi haszna sincs abból, hogy megtámadja Németországot ... Írland vére semmiféle ország, semmiféle ügy érdekében nem folyhat, csak Írlandért. Mint keresztyén nép tartózkodunk a vérontástól, vérünket csak hazánkért áldozzuk fel. Ha vér kell hogy legyen a pecsét, mely Írland népét egy nemzetté fűzi közös szabadságban, akkor folyjék az ír vér, de Írlandban, ahol egyedül folyhat az ír népert. Írland ügye magasztosabb, mint minden más ügy, magasabb mint bármily személyes ügy, szegénységében gazdagabb, mint a birodalom minden gazdagsága. Ha eladjuk, nem leszünk méltók az ír névre; ha az ír ügyet eladjuk, népünk nem méltó a szabadságra, pusztulásra ítélt, gyáva nép, melynek ereiből elfogyott a férfivér. Ha harcolnunk kell, harcoljunk saját földünkön, amely annyi megölt írlandit zár magába, becsületben és dicsőségben pusztulva. Legyen a mi sírunk is abban a földben, melyből egyedül nőhet ki az ír szabadság.“

A levél 1914 októberében jelent meg Dublinban s az angol világ megdöbbenve olvasta. Sir Edward Grey, a külügyminiszter, aki oly nagyra becsülte Casementet, levelet írt régi főkonzuljának és munkatársának, és megkérdezte, hogy csakugyan ő, Sir Roger Casement írta azt? Nem akart hinni szemének.

De Casement Sir Edward Grey levelét sohasem kapta meg: mielőtt kezébe jutott volna, elhagyta az Egyesült Államokat, álrühában Németországba szökött.

II.

CASEMENT NÉMETORSZÁGI ÚTJÁNAK célja az volt, hogy ott is fegyvert szerezzen az írlandi felkelés számára és a már nagy számban lévő ír foglyokat brigádba szervezze. Tervét közölte volt gr. Bemsdorff washingtoni német nagykövettel, aki tudatta a német kormánnyal, de a követ jelentését az angol kormány elfogta és így mielőtt Casement hajóra szállt, tudott róla. Nyilvánvaló volt, hogy az angolok mindent el fognak követni, hogy Németországba való jutását megakadályozzák.

Casement egy amerikai Mr. James útlevelét használva, október 5-én szállt hajóra, hogy Norvégián keresztül Németországba jusson. A hajó, hogy elkerülje a hadi zónát, a magas északi vonalban haladt át az Atlanti-óceánon, de mikor október 24-én a Faröer táján járt, egy angol cirkáló tűnt fel, elfogta a hajót, Stornowaybe vitte, ott szigorúan átvizsgálta, az utasokat megmotozta és hat németet, mint hadifoglyot letartóztattak, de Casementet Isten csodájára nem ismerték fel. A hajót másnap szabadon bocsátották s pár nap múlva Casement partra szállt Krisztiániában. A norvég fővárost akkor még nem hívták Oslónak.

Casement nem egyedül jött; még New-Yorkban véletlenül találkozott egy fiatal norvéggel, Adler Christensennel, akin szánalomból segített s aki most — Casement ezt Isten rendelésének tekintette — hozzácsatlakozott s vele jött szolgaképpen.

Casement, amint Krisztiánia utcájára lépett, észrevette, hogy figyelik, de azért felment a német követségre s átadta Bemsdorff ajánlólevelét; ott másnapra kérték látogatását. Éppen visszatért hoteljébe, mikor szobájába rontott Christensen s elbeszélte, hogy az utcán hozzácsatlakozott egy idegen, elvezette egy palotába s ott egy idősebb úr elé vezette, aki kérdezősködni kezdett útitársáról. Christensen megtagadta a felvilágosítást.

Nyilvánvaló volt, hogy tudnak Casement érkezéséről s ő tudta, hogy az a palota az angol követség volt. Casement azonnal tudatta ezt a német követséggel és sürgős intézkedést kért, hogy utazhassék, a német kormány engedélye a beutazáshoz meg is érkezett az éjjel s Casement megtette előkészületeit, hogy másnap este induljon.

Mikor másnap reggel Christensen kijött a hotelből, újra megszólította egy idegen s felkérte, hogy menjen el oda, ahol azelőtt való napon járt. Christensen elment s ott ezúttal maga a követ, Mr. Findlay fogadta, aki nem sokat kertelt.

„Maga Adler Christensen, Mossból; tegnap útitársának egy telegramját adta fel Amerikába“ — s pontosan elmondott mindent Casementről s kijelentette, hogy az angol kormány fényesen megfizeti, ha „Casement kézrekerül“. De pozitív ajánlatot egyelőre nem tett, hanem adott 25 koronát és arra kérte Christensent, hogy gondolkozzék s délután három órakor jöjjön vissza.

Christensen azonnal hazarohant s elbeszélte Casementnek kalandját, miközben megjött a német követ és Casementnek egy régi barátja, Richard Meyer, a híres kelta nyelvésznek, Kuno Meyernek testvére. Együtt vitatták meg az esetet s azt határozták, hogy Christensen menjen vissza az angol követséghez s ajánlja fel gazdájának elárulását.

Christensen vissza is ment és következőként írta le később találkozását:

„Jelentkeztem a követnél s kijelentettem, hogy rá tudnám venni Casementet, hogy vigyen engem is magával Németországba s akkor teljesíteni tudnám a követ kívánságát, feltéve, hogy elég haszonnal jár nekem.

Mr. Findlay helyeselte s utasított, hogy próbáljak módot kapni, hogy rátehessem Casementre kezemet. Addig is kísérjem figyelemmel, kémkedjem utána, tudjam meg, hogy kikkel levelezik Írlandban, hogy az angol kormány elfoghassa azokat. Jelentéseimet küldjem ‚Sigvald Wiig‘ névre Krisztiánjába.

Aztán a fizetésre tértünk.

Beszélgésünk e része hosszas és néha nagyon puszkaporos volt. Én goromba és szemtelen voltam, hogy félrevezessem. Éngedelmet sem kérve cigarettára gyűjtöttem s megtöltöttem pipámat. Káromkodtam és esküdöztem, hogy olcsón nem teszek semmit Sir Roger ellen: ‚olyan tetves öt dollárért, mint amennyit reggel adott, nem megyek bele a dologba‘. A követ becsületszavára fogadta, hogy ad ötzetet, ha kezére játszom Casementet. ‚Ha valahol a Skagerrakba vagy az Északi-tengerre csalja, ott lesznek hadihajóink s gondjukba veszik. ‚5000 norvég koronát ért?‘ kérdeztem.

‚Nem, 5000 angol fontot aranyban..

Én garanciát követeltem.

„Bízzék bennem”, mondta Mr. Findlay, „becsületemre ígérem, hogy azon a napon, mikor Sir Roger kezünkben lesz, megkapja az 5000 fontot. Stüργőnyzök kormányomnak s meglátom, hogy nem tudunk-e többet adni? De saját szavammal lekötök 5000-et.”

A végén beleegyeztem s megállapodtunk, hogy megfizetnek minden másolatért, amit Sir Roger írásairól, leveleiről küldök.

A követ zsebébe nyúlt és átadott 100 koronát:

„Most csak ennyi van nálam. Különben is, még nem adott semmi olyan információt, amit magam is ne tudtam volna.”

Christensen sietett haza. Pár pillanat múlva mindhárman, Casement, Meyer és Christensen beszálltak a délfelé induló vonat egy kopenhágai kocsijába s látták, hogy ugyanoda száll az angol követség egy attaséja is. Mielőtt azonban a vonat Engelholmiban kettévált volna, Casement átlopózott egy sassnitzi kocsiba s míg az angolt a vonat tovább vitte Kopenhágába, ő és társai Trelleborg-Sassnitzon át utaztak Berlinbe.

BERLINBEN váltakozva reménység, csalódás, aggodalom, kishitűség lepte meg. Az idegen ellenséges város, a németek bizalmatlansága, a külügyminisztérium gyanakvása, terhesen súlyosodott lelkére. Aznap éjjel, amikor Zimmermannal és gr. Wedellel, a külügyminisztérium államtitkárával és angol szakértőjével találkozott, ezt írta naplójába:

„Nem sajnálom, amit cselekszem és nem félek! Talán... kissé sajnálom, de nem félek: Írlandra gondolok, arra a földre, amelyet talán sohasem fogok viszontlátni. Csak valami csodás győzelem vihet partjaira, de azt nem merem remélni. De akár győzelem, akár bukás: Írlandért történik s az nem fog szenvedni azért, amit cselekszem. Én szenvedhetek és szenvedhetnek azok, akik közel állnak hozzám, akik nekem drágák, — de hazám csak nyerhet árulásomból. Ha győzők, nemzetem feltámad. Ha elbukom, ha Németországot le is verik, akkor is az, amit tettem, meg kell hogy változtassa Anglia politikáját.

A bűn nem az enyém: — Angliáé!”

A németek udvariasak és előzékenyek voltak, de sok nem történt. Hetek teltek el, míg végre, Casement határtalan öröme, egy hivatalos kommuniké jelent meg, melyben „a német kormány kategorikusan kijelentette, hogy Casementtel kapcsolatban egyedül Írland és az ír nép javát tartja szem előtt s Németország sohasem fogja Írlandot azzal a szándékkal szállani meg, hogy intézményeit felforgassa s ha a hadiszerencse német hadakat vinne Írland partjaira, azok nem mint hódítók jelennének meg, hanem mint egy olyan kormány csapatai, amely jóakarattal van az ország és a nép iránt eltelve“.

Lassanként azonban közeledett a komoly munka: a német fogásban lévő írlandi katonák szervezése az antant ellen.

A kormány számbavette a különböző fogolytáborokban levő íreket és közös táborba gyűjtötte Limburgban, elkülönítve az angol foglyoktól és jobb bánásmódban kezdte részesíteni. Ide, közibük készült Casement, hogy rávegye őket, hogy az ír függetlenség érdekében fogjanak a gyűlölt angol ellen fegyvert. De Casement, úgy látszik, nem ismerte saját fáját és rettenetes csalódásra ébredt: az írlandi katona nem volt cseh; lojális volt Nagybritannia és királya iránt. A háború rövid korszaka tele volt az ír katona hősiességének és lojali-

tásának történeteivel. Aztán Casementet nem ismerték, az ír mozgalomnak nem volt ő kiemelkedő vezére, hanem csak egy a nép előtt ismeretlen diplomata. Ugyanazon a napon, mikor a limburgi táborba indult, a már összegyűjtött írek a következő levelet adták át a tábor parancsnokának:

„Sir, az írlandi római katolikus hadifoglyok nevében hálás köszönetét mondunk ö Felségének, a német császárnak azért, hogy helyzetünkön javítani óhajt.

Méltányoljuk irántunk való szívésségét, de arra kérjük, hogy abban az esetben, ha a nekünk nyújtott előnyöket nem terjesztené ki a többi foglyokra is, vonja engedményeit vissza, mert mi, amellett, hogy ír katolikusok, egyúttal brit katonák vagyunk.“

Casement verbuválása a foglyok között nem járt eredménnyel; beszédét nem hallgatták meg, kifütyülték, sok hét eltelte után alig ötvenen jelentkeztek. Ha franciáknak vagy oroszoknak beszélt volna, jegyezte meg naplójába, több eredményt ért volna el, mint az írek között.

Ezzel az akciójával párhuzamosan Christensen segítségével fantasztikus tervet szőtt, hogy elhitesse Mr. Findlayvel, hogy Írlandba akar átszökni s az ő üldözésére angol hadihajókat csaljon az Északi-tengerre, amelyeket a németek elpusztítának. A dologból természetesen nem lett semmi: a német kormány nem vette komolyan, Christensenről pedig kiderült, hogy áruoló.

Eltelt lassanként több mint másfél év és mindenütt csupa eredménytelenség; Casement lassanként kezdte észrevenni, hogy a német külügyminisztérium kezdi megszakítani vele az érintkezést és bizalmatlansággal, gyanúval kíséri: vajjon, a végén is, nem angol kém-e? Meyer elhidegült, Berlin utcai népe gyanakodva és gyűlölködve nézte a németül sem tudó, angolul beszélő „misteriózus“, különös alakot. Casement egészsége és idegei kezdték felmondani a szolgálatot. „Beteg a szívem és beteg a lelkem; elmém, idegeim összeroppanással fenyegetnek“, írta naplójába. „Soha ember ilyen rettenetes helyzetben nem volt!“

1916 FEBRUÁR VÉGÉN egy Monteith nevű ír, aki az ő révén került a brigádba s akit — úgy látszik — a külügyminisztérium bizalmába vett — közölte vele, hogy a német vezérkar levelet kapott egy John Devoy nevű amerikai írtól, aki közli, hogy tavasszal Írlandban „fontos események fognak lejátszódni“ s e célból fegyvert kémek.

Április elején Svájcban át bizalmas levelet kapott Casement is, melyben tudatják, hogy az írlandi felkelés napját húsvét vasárnapjára tűzték ki, sürgősen fegyvert, német tisztet és német tengeralattjárók küldését kéri az ír partokra.

Casement kétségbeesve rohant az admirálisra.

Mert eddig nem történt semmi: a német kormány ígért 20.000 fegyvert, az ötven főből álló ír „brigádnak“ adott egy gépfegyvert, német tisztet és tengeralattjárók küldését megtagadta. Casement látta, hogy katasztrófa készül: komoly német segítség nélkül a felkelés nem sikerülhet, az angolok vérbe fogják fojtani. „Írland jár eszemben s azok a szerencsétlen ír fiúk, akik húsvét vasárnapján vár-

ják a német hajót, készen a felkelésre, amelyről az angolok már tudnak s a hajó nem érkezik.“ Itt csak egy menekvés van, meg kell akadályozni a felkelés kitörését s ez csak úgy történhetik meg, ha híre megy, hogy az angol kormány tud róla.

Casement egyenesen az admirálisához ment és kérte, hogy egy tengeralattjárón küldjék őt Írlandba. Az admirális kereken megtagadta s nyilván látszott, hogyan érlelődik bennük a meggyőződés, hogy angol kémekkel van dolguk. Casement kétségbeesett. Tudta, hogy egyetlen menekvés lehet: ha híre kel, hogy a fegyvert szállító hajó s vele ő maga az angolok kezébe esnek. Ha őt elfogják, a felkelés önmagától összeomlik, mielőtt vér folyik. Összetörve, kétségbeesve, tele aggodalommal és rettegéssel teltek következő napjai, járt-kelt, mint egy félőrült. Egyik pillanatban arra gondolt, hogy ír Asquithnak vagy Sir Edward Greynek s őket figyelmezteti a felkelésre és kéri, hogy előzzék meg. „Két éven keresztül dolgozott az angol kormány ellen“, írja Gwynn, „s most, az utolsó pillanatban, mikor küldetése teljesedésbe kellett volna hogy menjen, porig alázza magát legnagyobb ellenségei előtt és könyörög hozzájuk, hogy mentsek meg az ír népet attól a katasztrófától, amely az ő munkája folytán fenyegeti.“ „Boldogan mennék az angol vérpadra“, írta kétségbeesetten naplójába, „csak innen menekülhetnék.“

Április 7-én, azon a napon, amelyre a muníciós hajó indulása volt kitűzve, Casement örülten járt-kelt az admirálisán és a vezérkarnál. Végre késő délután hírt kapott, hogy rendelkezésére bocsátanak egy tengeralattjárót, mely Írland partjára szállítsa. Április 12-én az „U“ hajó készen állt Emdenben. A felkelés 23-án kellett, hogy kitörjön.

HÚSVÉT TÁJÁN különös dolgok történtek Curraghaneban, a Tralee-öböl partján.

Zöld csütörtök estéjén a sötétben egy paraszt haladt a tenger partján, mikor nem messze a parttól vörös fény tűnt fel a tengeren; elaludt, majd ismét kigyúlt, hogy aztán végkép eltűnjék. De hajónak nem volt nyoma. A paraszt várt, de a sötét éjjel elnyelt mindent s ő hazatért.

Ugyanazon az éjszakán egy másik paraszt, John McCarthy, valami különös érzéstől hajtva, két óra tájt felkelt s mivel már nagypéntek volt, kiment a szent forráshoz imádkozni. Amint a part mellett visszafelé jött, a vízen egy sajátságos alakú, elhagyott csónak úszott a part felé üresen, s később, mikor hazament, ijedten látta, hogy kis lánya három revolverral játszik, miket a tengerparton a fővényen talált.

Reggelfelé, mikor hajnalodon, Mary Gorman három embert látott a parton Árdfert felé menni. Egyikük magas, fekete szakállú férfi volt. Nyilván idegenek a vidéken.

Később, a nap folyamán minderről hír ment a rendőrségre. Nem volt kétséges, hogy valami törvénytelenység történik. Portyázásra indult a rendőrség és a MacKenna Fort romjai között egy fekete szakállú férfira bukkantak. Megmotosva revolvert, muníciót és gyanús írásokat, chiffrakulcsot találtak nála. Letartóztatták és még aznap Dublinbe szállították.

Ugyanazon a csütörtökön este a „Bluebell“ angol cirkáló egy norvég zászló alatt haladó „Aud“ nevű hajóra bukkant az ír partok mellett. Megállította s kényszerítette, hogy kövesse a queenstowni kikötőbe. Mielőtt azonban odaértek volna, az „Aud“ árbocára német

zászló szaladt fel, s két mentőcsónakon matrózok szálltak a tengerre; a következő pillanatban hatalmas robbanás dördült el s a hajó gyorsan elsüllyedt. A csónakban, amelyre fehér zászlót vontak fel, német matrózok és két német tengerésztiszt volt.

CASEMENTET DUBLINBŐL Londonba szállították. Tudta, hogy a bitófa alá megy. De tudta azt is, hogy utolsó misszióját betöltötte. A felkelést lemondták — nem ok nélkül megy a halálba.

Június 26-áig a londoni Towerben volt fogoly s azon a napon hazaárulással vádolva bírái elé került. Az elnöklő bíró Lord Reading, a későbbi indiai alkirály, vádló az Attorney general, Sir F. E. Smith, a nemrég elhunyt Lord Birkenhead volt. Casementet egy híres védőügyvéd, Mr. Sullivan és Professor Morgan, egy éppen olyan híres államjogász védte.

Az államügyész dolga könnyű volt: Casement hazaárulása nyilvánvaló volt. Csak az lehetett kérdés, hogy tekintettel az amerikai írekre, nem volna-e politikusabb, mint a washingtoni angol követ ajánlta, nem csinálni mártírt belőle. De a vádló álláspontja nem ez volt. „Casement“, fejezte be vádbeszédét Sir F. Smith, „elvakulva Anglia iránti gyűlöletétől, kétségbeesett szerencsejátékra adta magát. Játszott és vesztett: ma elkövetkezett a fizetés.“

Annál nehezebb volt a védő helyzete: előtte is tagadhatatlan volt a hazaárulás. Beszéde kimerült hatásköri kifogásokban és Casement türelmetlenül ült a vádlottak padján, várva sorsának beteljesedését. Mikor reá került a sor, egyszerűen, szenvedély nélkül és hatástalanul beszélt.

Negyedik nap lett, mikor a tárgyalás befejeződött. A zsűri visszavonult s egy órai tanácskozás után visszatért az egyhangú „bűnös“ verdiktel. Angol büntető perrend szerint, mielőtt a bíró kimondja az ítéletet, a vádlott még egyszer felszólalhat.

„Halál“, — mondta Casement, — „őfelsége alattvalói közül egy fajra vár, az írekre, akik nem tudják hazájuk iránti kötelességüket felejtem.

Én nem Angliában szálltam partra, hanem Írlandban ... Példát nem angoloknak, hanem íreknek adtam. Nem fordultam angolokhoz, az íreket szólítottam fel, hogy küzdjenek hazájukért. Ha bűn, hogy az íreket felszólítottam erre, akkor írek kell, hogy ítéljenek felettem. Ettől a bíróságtól azokhoz appellálok, akikkel szemben állítólag bűnt követtem el példaadásommal... Ha ők bűnösnek mondanak ki, akkor bűnös vagyok. Ítéletüktől nem én félek, hanem az angol korona ...“

A magas, sötét alak kimerülten rogyott a padra.

Lord Reading pedig előrehajolt bírói székében és kimondta az ítéletet:

„Sir Roger Casement, önt a zsűri hazaárulásban, a törvény által ismert legsúlyosabb bűnben találta bűnösnek. Bűne az, hogy a király ellenségeit, Németországot segítette, abban a rettenetes háborúban, amelyet viselünk. Az én kötelességem, hogy most ítéletet mondjak, ami úgy szól, hogy önt innen tömlőcbe vigyék, onnan a vesztőhelyre s ott akasszák bitófára, addig, amíg ki nem múlik.

Isten irtalmazzon önnek!“

Az egyik bíró utána mondta „Amen!“

A Casement-pert véres reakció követte Írlandban. Tömegesen állították bíróság elé a felkelésben gyanús íreket, ítélték el és végezték ki.

Az ítélet megrendítette az angol közvéleményt is. A közélet, a tudományos és irodalmi világ legelőkelőbbjei, Arnold Bennet, Hall Caine, Conan Doyle, Galsworthy, Masfield, a Webbek, Scott, a „Manchester Guardian“ szerkesztője és sokan kérték a halálos ítélet megmásítását, — de nem volt kegyelem. Asquith hajlandó lett volna kegyelemre ajánlani a királynak, de a kabinet leszavazta.

Augusztus 3-án hajnalban főlakasztották Casementet.

MI NEM TUDTUK olyan megrázóan beszélni el Casement történetét, mint ahogyan Gwynn írta meg kitűnő könyvében. Aki Írland függetlenségi törekvéseinek történetét akarja ismerni, ebben a könyvben kapja meg az utolsó felvonás kezdeteit.

De amiért Casement meghalt, azóta élő valósággá vált: öt évvel később, hogy ő bitófára került, létrejött az angol-ír szerződés és Írland „dominion statut“ kapott. Pár héttel ezelőtt pedig De Valerával hatalomra került a „Hanna Fail“, az ír függetlenségi párt s lehet, hogy nemsokára még egy szál szakad el Anglia és Írország között: eltörlik a királynak teendő hűségesküt. Ez Casementnek, az árulónak, a lángható hazafinak a szelleme, aki „életét és halálát“ adta Írland függetlenségéért.

SZÁSZ ZSOMBORNÉ